

Två grafikveteraner – som inte har vett att ta det lugnt på gamla dar

Försök att framför er se tio allvarliga herrar, vederbörligen skägg- och mustaschprydda, runt ett sammanträdesbord i Nationalmuseum i Stockholm i maj månad 1887. Efter en dags diskussion har man enats om att vid detta konstituerande möte grunda en sammanslutning kallad Föreningen för Grafisk Konst med uppgift att *verka för kännedom om och utvecklingen af de grafiska konsterna samt utgöra ett samband mellan för dessa konster intresserade personer*. Vid detta första möte beslutas även att varje år ge ut en portfölj med minst fem grafiska blad, med början redan samma år. Ett beslut som sedan verkställts oavbrutet i 125 år, trots världskrig, dyrtider och pappersbrist!

Förflytta er nu 24 år framåt i tiden, till oktober 1910, och försök att framför er se tre upphetsade tjuugoåringar, elever vid Kungl. Konstakademiens Etsningsskola, betryggande skägg- och mustaschprydda även de, ivrigt dividerande runt ett bord på restaurang Tennstopet, Vattugatan 9, ett par stenkast från Konstakademien i Stockholm. Efter en rejäl diskussion beslutar de sig för att snarast starta en sammanslutning avsedd för enbart grafiska konstnärer, som ett i deras tycke nödvändigt komplement till alla

redan existerande föreningar för målare, skulptörer osv. – Efter viss jämkning enas man om namnet Grafiska Sällskapet, och i de kommande stadgarna lyder § 1: *Grafiska Sällskapet är en sammanslutning mellan svenska grafiker, etsare, lithografer, xylografer o.s.v. och omfattar alla arter af grafisk konst. Dess ändamål är att verka för att i bild och skrift utbreda kännedom om de grafiska konsterna, samt att bereda medlemmarna tillfälle till utställande af sina arbeten*.

Två olika sammankomster, två olika sammanslutningar, till synes påtagligt divergenta, men båda med den uttryckliga mål-

Anders Zorn (1860–1920), *På Themsens*, etsning (ur FfGK:s första portfölj, 1887)

Siri Magnus (1875–1944), *I trädgården*, träsnitt (ur Grafiska Sällskapets första portfölj, 1914)

sättningen att ställa upp för den grafiska konsten, den ena genom att huvudsakligen producera och sälja årliga grafikportföljer med olika konstnärers verk, medan den andra siktar på att i första hand ordna utställningar där de egna medlemmarnas verk kan inköpas, både i Stockholm och andra svenska städer. Inom Grafiska Sällskapet märkte man dock efter ett tag att det var svårt att få ekonomin att gå ihop och började därför också att ge ut grafiska portföljer med verk av föreningens medlemmar. Den första portföljen kom 1914, tre år efter starten. Det var en stor satsning med hela tio blad, och utgivningen har sedan dess fortsatt utan avbrott i snart 100 år, men då med betydligt färre blad i portföljerna. Sällskapet firade sitt 100-årsjubileum hösten 2010 med tre parallella jubileumsutställningar i Konstakademien: en historisk utställning, en medlemsutställning samt den 14:e Grafiktriennalen, ett utställnings- och tävlingsprojekt som initierades av Grafiska Sällska-

pet 1965. Det året hölls den första triennalen i Nationalmuseum, i samarbete med Föreningen för Grafisk Konst (FfGK). Samarbetet mellan de två grafikveteranerna har under decenniernas lopp tagit sig olika uttryck, men alltid med grafikens bästa som riktmärke. Det senaste exemplet var av lite ovanligare slag, nämligen att hedersledamoten i Föreningens för Grafisk Konst styrelse, H. M. Kung Carl XVI Gustaf, i oktober förra året invigningstalade vid öppnandet av Grafiska Sällskapets alla tre jubileumsutställningar i Konstakademien. Och FfGK:s födelsedagspresent till hundraåringen var ett hedersledamotkap i Föreningen för Grafisk Konst. Därmed är Grafiska Sällskapet hedersledamotkollega med bl. a. The British Museum i London och vår grafikroade kung i Stockholms slott.

Men visst fanns det grafik i Sverige redan långt innan de två skägg- & mustaschsammankomsterna ägde rum: kopparstick och etsning fanns redan under 1700-talet, och litografin från början av 1800-talet. Men då rörde det sig hela tiden om reproduceringar, en form av planscher med olika slags nyttokrav, bilder av påtagligt illustrativ karaktär. – Förhållandet var likadant även utanför Sverige. Först under 1880-talet, parallellt med impressionismens intåg, etablerades den grafiska konsten som en självständig, levande och livaktig konstform. För Sveriges del kom en avgörande påverkan från England, förmedlad inte minst av den svenske konstnären Axel Herman Hägg, bosatt där sedan mitten av 1850-talet. Efter att grundligt ha lärt sig etsningskonsten hos engelska konstnärer och tryckare förde Hägg kunskaperna vidare till bland andra konstnärerna Anders Zorn och Axel Tallberg under deras Londonbesök, och snart växte ringarna på vattnet.

MUSTASCHVÄLDET INOM Föreningen för Grafisk Konsts styrelse höll i sig i 88 år! Den första kvinnliga styrelseledamoten, konstnären Kristina Munklinde, valdes in först 1975. Sedan dess har detta förhållande förbättrats väsentligt, och fr.o.m. 2011 har föreningen dessutom, för första gången, en kvinnlig ordförande, konstnären Rachelle Puryear. Den tidiga manliga dominansen i styrelsen kan tänkas ha påverkat genussituationen vad gäller de medverkande portföljkonstnärerna. Om man t.ex. tittar på portföljerna de första 14 åren, 1887–1900, så redovisas 79 konstnärnamn där. Av dessa är blott 3 stycken kvinnonamn! De resterande 76 namnen tillhör i och för sig bara omkring 30 manliga konstnärer, eftersom flera av dessa återkom upprepade gånger i portföljerna. Men disproportionen var likafullt påtagligt stor.

Ordningen kan dock sägas vara helt återställd numera: år 2010 innehöll portföljen 3 kvinnliga och 2 manliga konstnärer, och

Rachelle Puryear (f. 1947), *Relationer I–III*, serigrafier (ur FfGK:s grafikportfölj 2000).

åren 2006–2008, då portföljerna innehöll sex konstnärers blad, var fördelningen 3–3. Under senare decennier är det normala att de olika portföljkonstnärerna medverkar bara en à två gånger, någon enstaka gång tre gånger. Detta för att möjliggöra att så många konstnärer som möjligt under årens lopp skall kunna få visa sig i föreningens utgivning. Urvalet av medverkande konstnärer görs av hela styrelsen, tio personer varav fem är aktiva konstnärer. Medlemsantalet i föreningen är maximerat till 300 för att inte få för stora upplagor på bladen i portföljerna. Både privatpersoner och föreningar kan söka medlemskap. – Föreningens säte har alltsedan grundandet varit Nationalmuseum i Stockholm, där styrelsesammanträden och årsmöten äger rum, och där även föreningens arkiv förvaras. Årsavgift f.n. kr. 1.800:-

När Grafiska Sällskapet startade 1910, med den unge konstskoleeleven Gabriel Burmeister som drivande kraft, var det i likhet med Föreningen för Grafisk Konst bara män som satte sig i styrelsen. Sällskapets styrelseledamöter var dessutom utpräglade etsare, kraftfullt drillade i denna grafiska teknik av ovannämnde Axel Tallberg, vid denna tid föreståndare för Konstakademiens Etsningskola. Axel Tallberg gjorde ingen hemlighet av att han betraktade t.ex. träsnittet och litografin som ett par andra rangens konstarter, och sade och skrev att ”den konstnärliga grafikens drottning är etsningen...”, en inställning som naturligtvis påverkade hans elever, inte minst dem som dominerade styrelsen i Grafiska Sällskapet. Men eftersom flera av de konstnärer som anslöt sig som medlemmar kunde syssla med både etsning och träsnitt, torrnål och litografi, så växte sig en opposition mot den enkelspåriga styrelsens agerande allt starkare. 1913 utbröt en ren palatsrevolution, den 1 december samma år sparkades den gamla styrelsen, och inkom i stället, måhända till Burmeisters och Tallbergs förskräckelse, dels två kvinnliga ledamöter, Gerda Nordling och Elsa Björkman, dels några manliga träsnittare, varav

en, Sigge Bergström, till råga på allt, eller som grädde på moset, utsågs till ordförande i Grafiska Sällskapet. Upplagt för kursändring! Och man beslöt då även att påföljande år, 1914, ge ut den första grafikportföljen, den med hela tio blad i. När den blev klar kan man tänka att både Axel Tallberg och Gabriel Burmeister upplevde den som en knäpp på näsan: den innehöll fyra träsnitt, fem etsningar och en litografi. Och konstnärerna i portföljen var fyra damer och sex herrar. – Grafiska Sällskapet har sedan dess haft många kvinnliga styrelseledamöter och en jämförelsevis bra genussituation vad gäller de medlemmar som medverkat i Sällskapets grafikportföljer. Sällskapets ordförande fr.o.m. 2011 är (återigen) en kvinna, konstnären Karin Ögren.

Grafiska Sällskapets mest utåtriktade aktivitet under hela 1900-talet har varit anordnandet i egen regi av utställningar med medlemmarnas verk, både i Sällskapets egna lokaler eller på olika platser ute i landet, och även utomlands. De senare då oftast i samarbete med Svenska institutet och/eller NUNSKU (Nämnden för utställningar av nutida svensk konst i utlandet), någon gång även med Sida. I samband med dessa utställningar har ofta någon eller några av Sällskapets medlemmar följt med och ordnat workshoppar på plats, och dessa besök har gjorts i samtliga världsdelar, på vissa platser upprepade gånger, inte minst i Afrika. En annan utåtriktad aktivitet är förstås de årliga grafikportföljerna med blad utförda av Sällskapets medlemmar.

Ett par andra aktiviteter, riktade både utåt och inåt, är dels utgivandet av tidskriften *grafiknytt* med 4 nr/år, och dels inrättandet av en fyllig hemsida. Därmed har vi här en ny länk mellan Grafiska Sällskapet och Föreningen för Grafisk Konst: det är konstnärerna Lisa Larsson-Sundling och Pär Sundling som skapat hemsidorna för båda sammanslutningarna:

www.grafiskasallskapet.se

www.ffgrafiskkonst.se

NÅGOT SOM PÅTAGLIGT skiljer de två föreningarna åt, är att Föreningen för Grafisk Konst definitivt inte äger någon liten trevlig ateljévåning i det mångkulturella Bellevilleområdet i Paris, som medlemmarna kan få hyra veckovis för en överkomlig slant. Kanske bör FfGK sondera hos sina medlemmar om det inte är någon som kanhända har tröttnat på sin trevliga lya i Paris, vilken i stället skulle kunna komma alla medlemmar till godo genom en liten donation!

Vid sidan av alla de utställningar som Grafiska Sällskapet ordnar, och därvid erhåller försäljningsprovision på sålda verk, så är Sällskapets andra inkomstkälla medlemsavgifter från dels de aktiva medlemmarna, konstnärerna, dels de s.k. förmånsmedlemmarna, dvs. de personer som utgör en form av vänförening och som bl.a. erbjuds möjlighet att få förvärva Sällskapets grafikportföljer. Förmånsmedlemmarnas antal är f.n. omkring 350, och de aktiva medlemmarna, konstnärerna, uppgår till omkring 440. Ytterligare en inkomstkälla är ju Sällskapets försäljning av de nyssnämnda grafikportföljerna. Sedan några år tillämpas ett system som möjliggör att förmånsmedlemmarna själva kan komponera sin egen portfölj. De får välja ett blad ur en mapp med tre olika färgblad, och sen två blad ur en mapp med sex olika svartvita blad, sammanlagt alltså tre blad. – Årsavgift f.n. 1.700:-.

Nedan. Eva Zettervall (f. 1941), *MacBeth Sisters I*, serigrافی (ur FfGK:s senaste portfölj, 2011)

T.v. Jukka Vänttinen (f. 1954) *Motspår*, mezzotint (ur Grafiska Sällskapets senaste portfölj, 2011)

Ovan. Gabriel Burmeister (1886–1946), *Gamla askar (Uppland)*, etsning (ur FfGK:s portfölj 1910)

TILL SKILLNAD MOT Grafiska Sällskapet så har Föreningen för Grafisk Konst ordnat betydligt färre egna utställningar. Några få platser från senare år kan nämnas: The National Gallery i Dublin (2005), Hanaholmen i Helsingfors (2009), och Galleri Astley i Utersberg (f.ö. FfGK:s 125-årsjubileumsutställning) hösten 2011. Föreningen inriktar sig i stället på andra sätt att stödja och främja grafiken som konstnärligt uttrycksmedel och att sprida kunskap om grafik, som det nu står i de moderniserade stadgarna. Förutom utgivningen av de årliga portföljerna så stödjer Föreningen utgivning av böcker och avhandlingar om grafik, delar ut stipendier till konstnärer och ger projektbidrag till bl.a. utställningar och seminarier. Man har t.ex. skänkt en ny koppartrycksutrustning till Grafikens Hus i Mariefred, där även föreningens årliga medlemsdagar brukar anordnas. – En stor del av de konstnärer som under årens lopp medverkat i Föreningens för Grafisk Konst grafikportföljer har varit medlemmar i Grafiska Sällskapet, men har kanske inte varit med i Sällskapets egna portföljer ännu. Detta föranleder mig att direkt associera till en relativt okänd gammal länk mellan föreningarna.

Vad var det som år 1910 gav den unge konstskoleeleven Gabriel Burmeister uppslaget att just då framlägga sitt förslag om att starta något som kom att heta Grafiska Sällskapet? Om man letar och bläddrar i de båda föreningarnas arkiv så tonar sakta en högst plausibel förklaring fram. Det året, 1910, blev andraårseleven Burmeister högst överraskande inbjuden av styrelsen i Föreningen för Grafisk Konst att medverka i det årets grafikportfölj! Aldrig tidigare i FfGK:s historia hade en skolelev, en andraårselev i

Etsningsskolan, förunnats en sådan ovanskelig ära! Tänk, detta att få deltaga med ett eget verk i samma sfär som Anders Zorn, Carl Larsson, Hjalmar Molin, för att inte tala om sin egen vördade lärare, Axel Tallberg! Att känna sig ”utvald utav gudarna” är troligen ett understatement. Vem, om inte han, Gabriel Henric Burmeister, vore väl bättre skickad att nu leda de grafiska konstnärernas marsch till den plats på konstscenen som de var värda, och som så länge hade förvägrats dem, inte minst genom att den ärevärdiga Sveriges Allmänna Konstförening vid sina årliga utställningar av för utlottning inköpta verk alltid lät hänga alla grafiska blad i skymundan, i något hörn där nästan ingen kunde se dem! – Det är kanske för grovt att använda ordet hybris eller storhetsvansinne, men något märkvärdigt hade eleven Burmeister verkligen fått uppleva. Styv i korken är kanske en bättre beskrivning. Och på ett sätt så hade styrelsen i Föreningen för Grafisk Konst med sitt högst oväntade val av en av 1910 års portföljkonstnärer troligen fungerat som barnmorska, eller kanske snarare som fader, vid födseln av Grafiska Sällskapet.

Denna dramatiska händelse har en fortsättning, som väl tål att berättas. Ty historien med Föreningens för Grafisk Konst portfölj upprepade sig, tro det eller ej. Två år senare får Gabriel Burmeister, då ordförande i Grafiska Sällskapet sedan starten, nämligen erbjudande att medverka en gång till, i 1912 års grafikportfölj! Nu är Burmeister sistaårselev, och lämnar under året Konstakademiens Etsningsskola. Och tuppkammen växer än mer, ja, litet för mycket! Kort tid därefter går han i skarp polemik med sin gamle lärare, Axel Tallberg, som av Burmeister nu anklagas för att olovandes ha sålt flera av den kort tidigare avlidne konstnären Knut Anders plåtar. Kontrahenterna pucklar på varandra, både brevledes och i tidningsartiklar, och det hela leder snabbt till en förtroendekris, framförallt inom Grafiska Sällskapets styrelse. Och som jag berättat tidigare så avsattes Gabriel Burmeister och hans styrelse den 1 december 1913. Nu vet ni lite mer om bakgrunden till detta!

Det märkvärdiga med att en andraårselev i en konstskola plötsligt hamnar mitt bland redan kända och erkända konstnärer är ju i princip inte så märkvärdigt, om än mycket ovanligt. En jury eller en urvalsgrupp har efter långvarigt granskande av otaliga konstverk, utförda av kända och okända konstnärer, funnit att en viss bild visar så mycken insikt, klokhet, fantasi och teknisk skicklighet att "den ska vi ha!"-ropen skallar. Då är det av mindre intresse att ta reda på hur gammal konstnären i fråga är, eller hans eller hennes utbildning, skoltillhörighet, utställningserfarenhet osv. Det inlämnade verket är det enda som skall tala. Under de 101 år som hittills följt efter denna "skolelevskräll" så har en motsvarande händelse i Föreningens för Grafisk Konst grafikutgivning inträffat bara tre gånger. 1915 köpte FfGK bladet *Konstnären Alfred Hedlund III* av Axel Fridell, då tredjeårselev vid Konstakademiens Etsningsskola, eller Konstakademiens Grafiskskola som den nu döpts till, för utgivning i det årets portfölj. Senare samma år köpte föreningen även Fridells blad *Man i kappa* för utgivning två år senare, 1917. Jämför gärna det motsvarande tidsintervallet i Gabriel Burmeisters medverkan. Axel Fridell var f.ö. medlem i Grafiska Sällskapet i över tio år, fram t.o.m. 1931, då han sade upp sig som medlem eftersom han inte ansåg sig hinna vara med i alla de utställningar som ordnades av Sällskapet, inte minst på grund av att han vistades relativt mycket i England. Nästa "elevskräll" inträffade 1954 då föreningen köpte etsningen *Interiör med stort*

fönster av den lovande andraårseleven Philip von Schantz på Konstakademiens Grafiskskola. Och i likhet med Fridells medverkan 40 år tidigare så köpte föreningen ytterligare en etsning av von Schantz, *Fiskstilleben*, för utgivning ett år senare. Varken gossen Philip eller styrelsen i Föreningen för Grafisk Konst kunde väl då drömma om att den duktige eleven bara nio år senare skulle vara professor i grafisk konst vid sin egen skola, eller att han 1972–1988 skulle vara ordförande i just Föreningen för Grafisk Konst! – Den tredje, och hittills sista, elevskrällen inträffade 1998, då fjärdeårseleven Jacob Dahlgren erbjöds en plats i det årets portfölj med ett blad ur sin serigrafiserie *Gud, uppfinn något nytt*. Jacob har visserligen ännu inte blivit chef för någon skola eller någon förening, men däremot väckt välförtjänt uppmärksamhet och beundran vid utställningar och tävlingar runtom både i Europa, Asien och Amerika.

År 1999 visade Grafikens Hus i Mariefred en utställning kallad *111+1 Etthundratolv år av svensk grafik*, som till största delen byggde på Föreningens för Grafisk Konst grafikutgivning, men med inlån även från bland annat Konstakademien, Dalarnas museum och Moderna Museet. Utställningskatalogen formgavs av Hans Cogne, som även är "husformgivare" för FfGK:s årliga texthäftet m.m. När han fick höra historien om de unga "andraårseleverna" skapade han ett katalogomslag där han lät tredjeårseleven Axel Fridells blad *Man i kappa* från 1915 och fjärdeårseleven Jacob Dahlgrens *Gud, uppfinn något nytt* från 1998 mötas och antydde därmed utställningens visuella spännvidd. Katalogen var genomgående mycket vackert gjord, och fick utmärkelsen *Utmärkt Svensk Form* 1999.

Foto: Hans Cogne

Jag låter därför Hans Cogne få bli den sista gemensamma pusselbiten i denna lilla exposé över en del av vad som förenat Föreningen för Grafisk Konst och Grafiska Sällskapet, två pigga gamlingar i grafikens underbara och oförutsägbara värld. Ty Hans Cogne gjorde nämligen också katalogen till Grafiska Sällskapets Grafiktriennal XII januari–februari 2003 i Konstakademien, vilket ledde till att Grafiska Sällskapet, fotografen Carl-Johan Söder, tryckeriet Rolf & Co och Hans Cogne själv erhöll Svensk Bokkonsts "Diplom för god bokform 2002" (boken trycktes av förklarliga skäl före årsskiftet).

Jag hoppas att vi ses på någon grafikutställning någonstans framöver, varför inte i vinter i Skåne, detta livaktiga landskap med grafisk växtzon 1.

Karl Haskel

Omslag till utställningskatalog *111+1 Etthundratolv år av svensk grafik* (Grafikens Hus 1999), visande: Axel Fridell (1894–1935) *Man i kappa*, etsning (ur FfGK:s portfölj 1917), samt Jacob Dahlgren (f. 1970) *Gud, uppfinn något nytt*, serigrafier (ur FfGK:s portfölj 1998).

Nedan. Omslag till utställningskatalog *Grafiktriennal XII* (Konstakademien 2003) visande: Lea Ahmed Jussilainen (f. 1955) *Skärmen*, screen-/djuptyck.

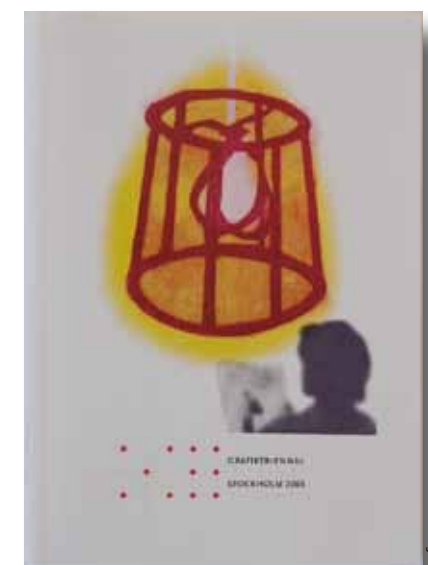

Foto: Hans Cogne